

Lucyna Kulińska

Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939

DZIAŁALNOŚĆ TERRORYSTYCZNA
I SABOTAŻOWA NACJONALISTYCZNYCH
ORGANIZACJI UKRAIŃSKICH W POLSCE
W LATACH 1922-1939

Lucyna Kulińska

DZIAŁALNOŚĆ TERRORYSTYCZNA
I SABOTAŻOWA NACJONALISTYCZNYCH
ORGANIZACJI UKRAIŃSKICH W POLSCE
W LATACH 1922-1939

Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego
Księgarnia Akademicka
Kraków 2009

© Lucyna Kulińska i Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego
oraz Księgarnia Akademicka Sp. z o.o., Kraków 2008

Recenzenci:

Bogumił Grott, Marian Malikowski, Czesław Partacz

Redakcja:

Magdalena Mnikowska

Skład i złamanie:

Małgorzata Manterys-Rachwał

Korekta:

Izabela Zamorska-Wasielak

Publikacja dofinansowana przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa
i przez Tadeusza Szewczyka z Kłodzka

ISBN 978-83-7188-147-3

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 012 431-27-43, 012 663-11-67

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

www.akademicka.pl

*Mojemu kochanemu mężowi Markowi
pracę tę poświęcam*

Spis treści

Wstęp.....	11	
 Rozdział I		
Geneza zjawiska ukraińskiego skrajnego nacjonalizmu	29	
1. Polityka Niemiec jako czynnik decydujący w rozgrywce o Ukrainę w czasie I wojny światowej.....	32	
2. Rewolucja bolszewicka a sprawa ukraińska	34	
3. Stosunek innych państw wobec ewentualnego powstania niepodległej Ukrainy po I wojnie światowej	42	
4. Orientacja prorosyjska: starorusini – moskalofile. Ukraińcy naddnieprzańscy a Ukraińcy galicyjscy.....	43	
5. Terror i nienawiść do wrogów jako droga do niepodległości	45	
 Rozdział II		
Ukraińskie nacjonalistyczne organizacje terrorystyczne w Polsce międzywojennej.....	69	
1. Geneza powstania Ukraińskiej Wojskowej Organizacji	71	
2. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów, następczyni UWO	84	
3. Działalność OUN na terenie Polski	100	
4. Organizowanie bojówek przez UWO i OUN	116	
5. Współpraca UWO-OUN z wrogimi sąsiadami Polski	122	
 Rozdział III		143
Działalność antypaństwowa, terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach dwudziestych	143	
1. Pierwsze wystąpienie UWO	144	
1.1 Metody działania	152	
1.2 Działania propagandowe	154	
2. Akty terroru do których doszło do końca roku 1923.....	161	
3. Lata 1924-1929. Kolejny etap walki z państwem polskim	185	

Rozdział IV**Działalność antypaństwowa, terrorystyczna i sabotażowa****nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w latach trzydziestych 207**

1. Drugie wystąpienie UWO. Lata 1930-1932..... 207
 - 1.1 Akcje ulotkowe OUN..... 244
 - 1.2 Niszczenie godeł i symboli polskich w szkołach i budynkach publicznych..... 246
 - 1.3 Zamachy planowane przez UWO-OUN 247
 - 1.4 Porozumienia członków OUN z komunistami..... 250
 - 1.5 Zabójstwo Tadeusza Hołówny..... 250
 - 1.6 Napad na urząd pocztowy w Gródku Jagiellońskim..... 254
2. Eskalacja terroru i przemocy w latach 1933-1939 259
 - 2.1 Działalność OUN w roku 1933..... 259
 - 2.1.1 Szkolenie pod Nadworną 259
 - 2.1.2 Zniszczenie pomnika Thalerhofczyków..... 260
 - 2.1.3 Zamachy 261
 - 2.1.4 Akcja przeciw szkolna prowadzona przez OUN..... 263
 - 2.1.5 Nacjonaści ukraińscy w Wojsku Polskim 266
 - 2.2 Zamachy i zabójstwa dokonane przez skrajnych nacjonalistów w roku 1934..... 272
 - 2.2.1 Zabójstwo Jakuba Baczyńskiego 272
 - 2.2.2 Zabójstwo Bronisława Pierackiego 273
 - 2.2.3 Zabójstwo Iwana Babija..... 283
 - 2.3. Przygotowanie do wybuchu „rewolucji narodowej”,
czyli antypolskiego powstania (lata 1935-1938)..... 285
 - 2.4. Akcje OUN skierowane przeciwko ludności żydowskiej
w latach trzydziestych 294
 - 2.5. W przededniu wybuchu wojny 298

Rozdział V**Komunistyczne organizacje dywersyjno-terrorystyczne na Kresach****i ich związki z UWO-OUN..... 303****Rozdział VI****Prewencja. Próby przeciwdziałania akcjom terrorystyczno-sabotażowym..... 347**

1. Czy państwo polskie było odpowiednio chronione
przed działalnością terrorystyczną skrajnych nacjonalistów ukraińskich?..... 354
2. Działania prewencyjne organów administracji państwowej 366
3. Działania Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Policji Państwowej..... 367
4. Działalność Sądów Powszechnych..... 374
5. Formacje chroniące granice..... 377
 - 5.1 Straż Graniczna i jej służby informacyjne..... 379
 - 5.2 Korpus Ochrony Pogranicza (KOP)..... 381
 - 5.3 Wywiad i kontrwywiad wojskowy..... 389
6. Informacje MSZ i jej ataszatów 400

Rozdział VII**Zaplecze społeczne skrajnego nacjonalizmu ukraińskiego 403**

1. Antypolskie wystąpienia i działalność UNDO, FNJ i Ukraińskiej Reprezentacji Parlamentarnej 414
2. Ukraińskie organizacje kulturalne, społeczne i oświatowe: „Proświta”, „Ridna Szkoła”, „Proświtańskie Chaty”, Sojuz Ukrainok i inne 464
3. Antypolska działalność kleru greckokatolickiego – sakralizacja szowinizmu..... 489
 - 3.1 Czynna działalność polityczna księży greckokatolickich 495
 - 3.2 Nadużywanie przepisów konkordatu, nielegalne wspieranie ukraińskich organizacji i przedsięwzięć gospodarczych, łamanie prawa 508
 - 3.3 Walka o ukrainizację Cerkwi prawosławnej i neounii (obrzędki słowiańskiego)..... 511
 - 3.4 Wybrane przykłady czynnego szkodenia państwu i Polakom przez przedstawicieli kleru greckokatolickiego 521
 - 3.4.1 Przynależność do terrorystycznych organizacji ukraińskich, Czynny udział w ich akcjach lub pomoc ukrywającym się terrorystom z UWO i OUN 521
 - 3.4.2 Odprawianie mszy żałobnych (panichid) za poległych w walkach z Polakami i modłów za straconych członków UWO-OUN 522
 - 3.4.3 Ignorowanie lub sabotowanie obchodów polskich świąt państwowych 524
 - 3.4.4 Zerwanie z tradycją wspólnych obchodów święta Jordanu 525
 - 3.4.5 Przykłady okazywania przez duchownych greckokatolickich niechęci księżom i ludności wyznania łacińskiego i sąsiadom Polakom 526
 - 3.4.6 Postawa duchownych greckokatolickich wobec szkoły państwowej 529
 - 3.4.7 Wykorzystanie przez kler greckokatolicki obchodów 950-lecia Chrztu Rusi do walki z polskością Kresów (lato-jesień 1938)..... 531
4. Sportowe i paramilitarne młodzieżowe organizacje ukraińskie – zaplecze kadr UWO i OUN..... 537
 - 4.1 „Łuh”, „Sokił” i inne organizacje 537
 - 4.2 Ukraiński Sportowy Sojuz..... 556
 - 4.3 „Płast” 557
5. Ukraińskie organizacje gospodarcze i spółdzielcze finansowym zapleczem działalności skrajnego nacjonalizmu 559

Zakończenie 583**Aneks 589****Bibliografia..... 661****Indeks osobowy 695****Indeks geograficzny 721**

Summary	737
Резюме	741

Wstęp

*Celem terroryzmu jest wzbudzenie lęku. Lęk podważa wiarę w instytucje państwowe. Osłabia wroga od środka i wywołuje niepokoje społeczne. Terroryzm nie jest wyrazem gniewu. Terroryzm jest bronią polityczną. Wystarczy skruszyć fasadę niezawodności rządu, a pozbawi się naród wiary...*¹

Celem niniejszej pracy jest ukazanie przyczyn i skutków występowania w II Rzeczypospolitej terroryzmu, stosowanego przez skrajnie nacjonalistyczne ugrupowania ukraińskie. Autorka będzie dążyć do odnalezienia odpowiedzi na pytanie, na ile wina za niekorzystny rozwój wzajemnych relacji między Polakami i Ukraińcami leżała po stronie polskich władz, a na ile prowadzenie pokojowej i pomyślnej dla obu stron polityki było uniemożliwiane przez destrukcyjne działania legalnych i nielegalnych partii oraz organizacji ukraińskich. W pracy podjęta zostanie również próba zweryfikowania tezy o bezpośrednim związku przyczynowo-skutkowym między polską polityką narodowościową w międzywojniu a ludobójstwem dokonany na ludności polskiej przez nacjonalistów ukraińskich w czasie II wojny światowej.

Ramy czasowe pracy obejmują lata 1922-1939, daty te są znaczące dla badania skrajnego nacjonalizmu ukraińskiego w Polsce. W roku 1922 doszło do „pierwszego wystąpienia UWO”, czyli pierwszej masowej akcji nacjonalistów ukraińskich skierowanej przeciw państwu polskiemu. Rok 1939 to wybuch II wojny światowej, utrata przez Polskę niepodległości i początek ostatniego etapu działań skrajnych nacjonalistów ukraińskich zakończonego eksterminacją i usunięciem samodzielnie lub z pomocą obu okupantów polskich mieszkańców Kresów.

Praca składa się z siedmiu rozdziałów, wstępu i zakończenia. Rozdział pierwszy poświęcony jest genezie ukraińskiego integralnego nacjonalizmu, rozdział drugi to charakterystyka organizacji UWO-OUN, której członkowie byli głównymi

¹ D. Brown, *Anioły i demony*, tłum. B. Józwiak, Warszawa 2004, s. 187.

wykonawcami akcji terrorystycznych. W rozdziale trzecim dokonano przeglądu najważniejszych aktów terroru realizowanego przez UWÓ-OUN w latach dwudziestych, a w czwartym w latach trzydziestych XX wieku. W rozdziale piątym omówiono działalność terrorystyczną bojówek komunistycznych i ich związki z ukraińskimi nacjonalistami. Bardzo istotny jest szósty rozdział pracy dotyczący prewencji, czyli działań państwa na rzecz rozpoznawania i zapobiegania akcjom sabotażowym i terrorystycznym, zaś w obszernym rozdziale siódmym omówiono zaplecze terrorystów. W końcowej części książki zamieszczono aneksy, spis wykorzystanej literatury, indeksy osób i nazw geograficznych.

Badacz zajmujący się tak skomplikowaną problematyką staje przed trudnym zadaniem. Organizacje UWÓ i OUN działały w konspiracji. Większość istotnych dla tematu źródeł (np. archiwum Senyka) zaginęło². Z kolei opracowania przygotowywane przez członków lub apologetów tych organizacji zawierają wiele nieścisłości. Z reguły pomijane są niechlubne fakty odnoszące się do konkretnych przestępstw ściganych na podstawie kodeksu karnego. W tej sytuacji niezbędnym okazało się odnalezienie współczesnych wydarzeniom dokumentów władz państwowych, przede wszystkim wojskowych i policyjnych. Dostęp do rzetelnych źródeł tego typu jest jednak z wielu przyczyn utrudniony. Nie zważając na przeszkody, autorka starała się dotrzeć do raportów, meldunków i opracowań, mimo że w znacznym stopniu zostały one zdziętkowane przez okupantów w czasie wojny, a potem przez służby specjalne PRL. Trudność w uzyskaniu dostępu do podobnych materiałów spowodowana jest również faktem, że ze względu na charakter prowadzonej przez władze II RP polityki mniejszościowej były one utajniane jako „drażliwe”. Najczęściej opatrywano je najwyższymi klauzulami tajności, po to by nie przenikały do opinii publicznej³.

Autorka ma świadomość, że podjęcie tego tematu kieruje dyskusję nad przeszłością stosunków polsko-ukraińskich na inne niż dotychczas tory. Na potrzebę realizowania takich badań wskazywał w swoich pracach Waldemar Rezmer⁴. Fakt, że

² Tytułem przykładu – w przejętym przez UB zaraz po wojnie tzw. archiwum „Oskara” i opracowaniach II Oddziału Informacyjno-Wywiadowczego AK znajdujemy wykazy dokumentów ukraińskich (np. roczniki czasopisma „Surma”), z których części nie udało się do dziś odnaleźć.

³ Władze prawdopodobnie obawiały się, by ujawnienie rozmiarów antypolskich działań nie powodowało nastrojów odwetowych w polskiej opinii publicznej. Czy tak obrana droga była słuszna? Czy brak adekwatnej reakcji władz i społeczeństwa nie prowadził do eskalowania zjawiska? Sytuacja ta przypomina położenie dzisiejszej Francji wobec narastającego ekstremizmu islamskiego. Odsetek ludności pochodzenia muzułmańskiego w tym kraju odpowiada mniej więcej procentowi ludności ukraińskiej w przedwojennej Polsce. Tymczasem warto przytoczyć znaną tezę Alexisa de Tocqueville’a: „[...] Bunt wybuchają nie tam, gdzie panuje terror, lecz tam gdzie panuje liberalizm, a zwiększanie obszaru wolności zwiększa potencjalną groźbę buntu [...]” (W. Łysiak, *Stulecie kłamców*, Chicago–Warszawa 2000, s. 208). To może też tłumaczyć niemożność rozwinięcia działalności przez UWÓ, a potem OUN w ZSRS.

⁴ W jego tekście podsumowującym seminarium polsko-ukraińskie czytamy: „[...] Szkoda, że w swoich pracach seminaryjnych nie został podjęty wysiłek zmierzający do naświetlenia terrorystycznych i dywersyjnych działań Ukraińskiej Organizacji Wojskowej. W historii ważny jest

dotychczas badacze pomijali to zagadnienie, umożliwia jego reinterpretację, często w duchu sprzecznym z prawdą historyczną. Co gorsza, wiele powstających prac opiera się na materiałach wytworzonych przez samych sprawców sabotaży i zamachów.

Autorka uznawała za konieczne zweryfikowanie jednoznacznie negatywnej oceny polskiej polityki narodowościowej okresu międzywojennego. Jest to tym istotniejsze, że bardzo często wielu ukraińskich, ale również polskich historyków błędy popełnione w tej dziedzinie uznaje za wystarczające usprawiedliwienie dla okrucieństw, jakich dopuszczano się wobec Polaków w czasie II wojny światowej. W książce postawiono więc pytanie, czy działania represyjne władz wobec ludności rusińskiej i ukraińskiej były nieuzasadnionymi szykanami, czy też miały swoje źródło w permanentnej działalności antypolskiej?

Starano się także wyjaśnić, czy państwo polskie w okresie dwudziestolecia międzywojennego było w stosunku do Ukraińców aż tak złym suwerenem i gospodarzem, że zasłużyło sobie na odpłatę w postaci ludobójstwa obywateli – *genocidium atrox*?

Dokumenty, które pozwolą choćby częściowo odpowiedzieć na te ważne pytania, zostały odnalezione w polskich archiwach: cywilnych (Archiwum Akt Nowych w Warszawie, zbiory Instytutu Pamięci Narodowej), wojskowych (Centralne Archiwum Wojskowe⁵ i Archiwum Straży Granicznej) oraz służb bezpieczeństwa (Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – CA MSWiA, w większości następnie przekazanych do IPN i AAN)⁶. Część cytowanych w pracy dokumentów pochodzących z lwowskich zbiorów Centralnego Archiwum Historycznego Ukrainy została udostępniona przez kpt. Piotra Kozłowskiego z Przemyśla. Ponadto autorka zapoznała się z tzw. archiwum Doncowa znajdującym się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie i z korespondencją prokuratora Władysława Żeleńskiego⁷.

związek przyczynowo-skutkowy. Bez pokazania przyczyn, tj. przedstawienia pełnego wykazu ukraińskich akcji terrorystycznych, dywersyjnych, sabotażowych, wywiadowczych, bez napisania kroniki terroru, nie przekonamy ani kolegów z seminarium, ani innych osób, że najpierw był ukraiński terror, sabotaż i dywersja, a potem dopiero stanowcza reakcja władz polskich. Każde państwo jest zobowiązane do utrzymania na swoim terytorium porządku i bezpieczeństwa obywateli. Wspomniane akty terroru były przecież skierowane nie tylko przeciwko Polakom, ale również dotyczyły społeczność ukraińską” (W. Re z m e r, *Polsko-ukraińskie stosunki wojskowe w świetle prac seminarium historycznego „Polska-Ukraina: trudne pytania”*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” (Warszawa) 2006, nr 1, s. 158-159).

⁵ Warto zwrócić uwagę, że w archiwum tym istnieje stała tendencja do zmian sygnatur akt i zawartości teczek. Działania takie bardzo utrudniają pracę historykom, często odnalezienie opisanych już przed 2-3 laty dokumentów staje się niemożliwe (niektóre sygnatury po prostu „znikają” z wykazów, a materiały pod nimi skatalogowane zostają przekazane do innejteczki).

⁶ W związku z tym, że zbieranie materiałów do tej pracy rozpoczęto ponad 5 lat temu, prezentowane dokumenty pozyskane w toku kwerend i ich kserokopie mają sygnatury archiwów, w których wtedy się znajdowały. Chodzi tu głównie o dokumenty CA MSWiA, przekazane następnie do AAN i IPN.

⁷ Zob. ponadto W. Żeleński, *Zabójstwo ministra Pierackiego*, Warszawa 1995; idem, *Zabójstwo ministra Pierackiego*, „Zeszyty Historyczne” 1973, nr 25; idem, *Jeszcze o zabójstwie*

Istotne znaczenie dla rekonstrukcji wydarzeń miały przechowywane w zbiorach CA MSWiA sprawozdania kwartalne przedwojennego MSW zatytułowane „Sprawozdanie z Życia Mniejszości Narodowych” i opracowania poświęcone funkcjonowaniu OUN⁸. Przydatna okazała się też konspiracyjna prasa UW-OUN, książki, broszury oraz odezwy przesyłane przez te organizacje nielegalnie z zagranicy i rozprowadzane w Polsce. Część z nich zachowała się w oryginałach, część w tłumaczeniach lub cytatach w raportach i sprawozdaniach polskich służb specjalnych.

Ważnymi źródłami wykorzystanymi w pracy były materiały z archiwów rosyjskich i ukraińskich opublikowane przez Wiktora Poliszczuka. Dokumenty dotyczące działalności OUN odnaleźć też można w publikacjach Zenobiego (Zynowija) Knysza i Wołodymyra Kosyka oraz w pierwszym tomie zbioru Mikołaja Siwickiego⁹. Z najnowszych prac (napisanych po roku 1997) na uwagę zasługują poświęcone temu zagadnieniu książki ukraińskiego badacza Anatolija Kentija¹⁰.

Źródłami dodatkowymi były wydawnictwa parlamentarne (głównie stenogramy sejmowe), ówczesna prasa polska i ukraińska różnych opcji politycznych (centralna i lokalna), wspomnienia i relacje świadków wydarzeń, w tym zdeponowane w polskich archiwach (głównie w Archiwum Wschodnim Ośrodka „Karta”) i zbiorach prywatnych.

Nie do przecenienia okazały się też artykuły publicystyczne i polemiki intelektualistów piszących w okresie międzywojennym. Doskonałym przykładem może tu być

Pierackiego i rozrachunkach polsko-ukraińskich, „Zeszyty Historyczne” 1978, nr 46, a także akt oskarżenia z procesu przeciw sędzonym po zabójstwie Bronisława Pierackiego członkom OUN z 2 X 1935 r., podpisany przez Władysława Żeleńskiego jako Wiceprokuratora Sądu Okręgowego w Warszawie (*Akt oskarżenia przeciwko 1) Stefanowi Banderze 2) Mikołajowi Łebedowi 3) Darji Hnatkiwskiej* [...] Warszawa, 2 października 1935, [Warszawa 1936]).

⁸ W zbiorach Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (dalej cyt.: CA MSWiA) znajdują się m.in. opracowania Wydziału Narodowościowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych: *Geneza i rozwój ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego*, Warszawa 1932; *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów*, Warszawa 1935; *Problem polsko-ukraiński*, Lwów 1937; *Zabójstwo śp. Tadeusza Hołówki. Poszukiwanie inspiratorów i sprawców zbrodni truskawieckiej na podstawie wiadomości prasowych*, Warszawa 1932. Zob. też opracowanie Oddziału II Sztabu Głównego z ok. 1935 r.: CA MSWiA, OUN, sygn. R I/138, *Geneza i rozwój ukraińskiego ruchu wywrotowego U.W.O.-O.U.N* oraz obszerne opracowanie wywiadu AK z czasów okupacji (sygn. 53, Historia „O.U.N.”).

⁹ M. Siwicki, *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, t. 1, Warszawa 1992.

¹⁰ A. Kentij, *Ukraińska Wijskowa Orhanizacija (UWO) w 1920-1928 rr. Korotkyj narys*, Kyjiw 1998; idem, *Narysy istoriji Orhanizaciji Ukrajinskich Nacionalistiw (1929-1941 r.)*, Kyjiw 1998.

pisarstwo Adolfa Bocheńskiego¹¹, Stanisława Łosia¹², Włodzimierza Bączkowskiego¹³, Leona Wasilewskiego¹⁴.

O ile terrorystycznej antypolskiej działalności nacjonalistów ukraińskich w dwudziestoleciu międzywojennym nie poświęcono dotąd żadnej pracy, poza książką Władysława Żeleńskiego dotyczącą okoliczności zamachu na Bronisława Pierackiego¹⁵ i artykułem Andrzeja Krzaka i Danuty Gibas-Krzak *Działania dywersyjne ukraińskich nacjonalistów i przeciwdziałanie kontrwywiadu wojskowego II Rzeczypospolitej w latach 1921-1939*¹⁶, sama OUN doczekała się wielu opracowań. Ich autorzy, z reguły byli członkowie tej organizacji, z czasem zaczęli także używać swych materiałów młodszymi pokoleniami historyków w celu budowania etosu „bohaterskiego UWO-OUN”. Do tego nurtu zaliczyć należy piśmiennictwo Romana Wysockiego. Jego książka poświęcona działalności OUN w Polsce w latach 1929-1939 zawiera wiele istotnych faktów porządkujących, niestety ze względu na specyficzne podejście do tematu musi być uznana za kontrowersyjną¹⁷. Praca ta budzi wiele zastrzeżeń natury zasadniczej. Autor skoncentrował się na stronie formalnej funkcjonowania OUN. Skupiony na szczegółach, pomija, a nawet ignoruje, prawdę o destrukcyjności tej organizacji, o jej terrorystycznym, szowinistycznym charakterze. Brak więc w książce jednoznacznego potępienia zarówno ideologii, jak i licznych akcji terrorystycznych UWO-OUN. Za to bardzo wiele miejsca zajmują informacje o represjach władz policyjno-sądowych czy wyrokach na sprawcach. Ofiary nie budzą zainteresowania autora, a jedynie ludzie podejmujący się antypolskich działań i ich motywacje – w świetle prowadzonego wywodu – wydają się autorowi wysokie

¹¹ A. Bocheński, *Historia i polityka. Wybór publicystyki*, wybór i oprac. M. Król, Warszawa 1989.

¹² Stanisław Łoś jest autorem m.in. tak znaczących prac, jak: *Zasady prawa mniejszości Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Polityczny” 1925, t. 2, z. 1; *O konstruktywną politykę na Rusi Czerwonej*, Warszawa 1932; *Sytuacja międzynarodowa a Ukraińcy haliacy*, „Nasza Przyszłość” 1933, t. 30, s. 54-79.

¹³ Zob. m.in. S. Bączkowski, *U źródeł upadku i wielkości. Zagadnienie kresów wschodnich na tle dziejów Polski*, Warszawa 1935; idem, *Sprawa ukraińska w świetle ochrony państwa*, „Biuletyn Polsko-Ukraiński” 1937, nr 4-6 (195-197); idem, *Europa Wschodnia a obrona państwa*, „Problemy Europy Wschodniej” 1939, nr 2; idem, *Sprawa ukraińska*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1952, nr 7-8 (57-58); idem, *Najnowsza praca o stosunkach polsko-ukraińskich*, „Zeszyty Historyczne” 1982, z. 59; idem, *Karta z historii stosunków polsko-ukraińskich*, „Niepodległość” (Nowy Jork) 1986, t. 19.

¹⁴ L. Wasilewski, *Kresy Wschodnie*, Kraków 1917; idem, *Polska dla Polaków czy dla wszystkich obywateli polskich*, Warszawa 1924, i inne.

¹⁵ W pracach biograficznych, np. o zamordowanym przez członków UWO-OUN Tadeuszu Hołowce, odnaleźć można również fragmenty dotyczące działalności tych organizacji w Polsce.

¹⁶ A. Krzak, D. Gibas-Krzak, *Działania dywersyjne ukraińskich nacjonalistów i przeciwdziałanie kontrwywiadu wojskowego II Rzeczypospolitej w latach 1921-1939*, [w:] *Stosunki polsko-ukraińskie. Historia i pamięć*, red. J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus, Toruń 2008.

¹⁷ R. Wysocki, *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929-1939*, Lublin 2003.

i chwalebne. Brak też w pracy wykazania związku między zbrodniczą ideologią skrajnego ukraińskiego nacjonalizmu a popełnianymi czynami przestępczymi. Autor stara się, niezgodnie z prawdą historyczną, odgrodzić ideologię UWÓ-OUN od myśli Dmytro Doncowa. Usiłuje tuszować kłopotliwe kwestie finansowania organizacji i współpracy z wrogami Polski – głównie Niemcami, ale także z Rosją sowiecką i Litwą, przytaczając równocześnie źródła, w których o sprawach tych pisze się otwartym tekstem. Pomija istotny fakt przynależności nielegalnej OUN do międzynarodówki faszystowskiej i uczestniczenia w jej zjazdach¹⁸. Nie wspomina, jakie owoce wydała po latach ideologia i praktyka działalności UWÓ-OUN. Wysocki jawi się więc jako kolejny apologeta zbrodniczego ruchu. Stara się go wybielać i usprawiedliwiać. Robi to często niefachowo, np. nazywając OUN w jednym miejscu „fenomenem”, a w innym „charakterystycznym zjawiskiem swoich czasów”. Nie można jednak bezkarnie manipulować historią i „wypreparowywać” działalności terrorystycznej UWÓ-OUN z całokształtu przedwojennego życia politycznego i społecznego ani przemilczać zbrodni dokonanych przez członków tych organizacji w czasie wojny. Nie można też uciekać od oceny skutków postępowania poszczególnych przywódców i członków. Za naganne należy uznać unikanie w całym tekście polskiego nazewnictwa administracyjnego trzech województw południowo-wschodnich i posługiwanie się jedynie austriacką nazwą – Galicja Wschodnia. Nomenklatury międzywojennej obowiązującej od roku 1922 do chwili odebrania Polsce jej ziem w roku 1944 – Małopolska Wschodnia – nie powinien ignorować żaden polski badacz szanujący prawa i historię swego kraju¹⁹.

Podobne zarzuty, dotyczące pomijania szowinistycznych, a zarazem przestępczych aspektów działalności UWÓ i OUN, postawić należy podstawowej pracy ukraińskiej na ten temat *Narys istoriji OUN 1920-1939* autorstwa Petra Mirczuka, redagowanej przez jednego z członków kierownictwa OUN – Stepana Łenkawskiego²⁰. Jest ona uważana przez ukraińskich skrajnych działaczy nacjonalistycznych niemal za biblię, ale w rzeczywistości mimo dużej wartości poznawczej i porządkującej autor w wielu miejscach pomija niewygodne dla całościowej oceny organizacji fakty.

W roku 2005 w Kijowie ukazał się pierwszy tom dokumentów i materiałów dotyczących historii Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów²¹ obejmujący lata 1927-1930.

¹⁸ OUN w okresie międzywojennym była członkiem międzynarodówki faszystowskiej o nazwie „Zjazd Zagranicznych Narodowych Socjalistów” z siedzibą w Stuttgarcie, której opiekunem z ramienia NSDAP był minister III Rzeszy, Joseph Göbbels. Zob. W. Poliszczuk, *Nacjonalizm ukraiński w dokumentach*, cz. 1, Toronto 2002, s. 73-75.

¹⁹ Wiktor Poliszczuk opublikował recenzję pracy Romana Wysockiego: *Podręcznik nacjonalisty ukraińskiego. Polemika z książką Romana Wysockiego pt. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929-1939* (Lublin 2003), [w:] *Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich*, red. B. Grott, Kraków 2008, s. 267-305.

²⁰ P. Mirczuk, *Narys istorii OUN*, t. 1, Monachium 1968. W roku 2007 w Kijowie ukazało się kolejne wydanie.

²¹ *Dokumenty i materiały z istoriji Orhanizaciji Ukrajinskich Nacjonalistiw*, t. 1: 1927-1930, oprac. J. Czerczenko, O. Kuczeruk, Kyjiw 2005.

Przewiduje się wydanie kolejnych tomów. Ich edycja może posłużyć w przyszłości do ciekawych porównań z tekstami i dokumentami zachowanymi w archiwach polskich służb specjalnych.

Wielu emigracyjnych autorów ukraińskich podejmujących tematykę działalności UWO i OUN to członkowie lub apologety tych organizacji i z tego względu ich teksty są z reguły mało obiektywne. Jeszcze przed II wojną światową ukazała się praca zbiorowa Ołeha Olżycza-Kandyby, Wołodymyra Martyniucia i Emila Senyka o Jewhenie Konowalcu²², a w roku 1949 książka o początkach OUN pióra Wołodymyra Martyniucia²³, kilkanaście lat później wydano pracę pośmiertną samego Lwa Rebeta, *Switła i tini OUN (Blaski i cienie OUN)*²⁴.

Do nowszych publikacji autorów ukraińskich o działaniach terrorystów należy praca A. Kentija²⁵ oraz tom zbiorowy pod redakcją W. Lytwyna²⁶. W Kijowie w roku 2005 ukazał się też zbiór dokumentów i materiałów dotyczących współpracy ukraińskich nacjonalistów z faszystowskimi Niemcami, który dowodzi silnej polaryzacji stanowisk samych Ukraińców w tej kwestii²⁷.

O wiele bardziej krytyczne spojrzenie na terrorystyczną działalność skrajnie nacjonalistycznych organizacji ukraińskich znajdziemy w publikacjach Wiktora Poliszczuka. Są to opracowania i wielotomowe wydawnictwa źródłowe na temat nacjonalizmu ukraińskiego i stosunków polsko-ukraińskich²⁸.

Wiele tajnych polskich i ukraińskich dokumentów dotyczących działalności UWO i OUN jest do dziś przechowywanych w rosyjskich archiwach. Dobrym przykładem mogą być materiały ujawnione w rosyjskim filmie, wyreżyserowanym przez Wadima Gasanowa, na temat ukraińskiego nacjonalizmu *Ukraińskij nacjonalizm. Niewyuczennye uroki* (2007)²⁹ czy kolejne ujawnione przez Federację Rosyjską dokumenty dotyczące OUN³⁰. Dzięki podejmowaniu podobnych przedsięwzięć

²² O. Olżycz-Kandyba, W. Martyneć, O. Senyk, *Jewhen Konowalec – borec za wolju. U perszi rokawyny*, Paryż 1938.

²³ W. Martyneć, *Ukraińskie pidpillia. Wid UWO do OUN. Spohady i materiały do peredistoriji ta istoriji ukraińskoho orhanizowanoho nacjonalizmu*, Winnipeg 1949.

²⁴ L. Rebet, *Switła i tini OUN*, Monachium 1964.

²⁵ A. Kentij, *Ukraińska Wijskowa Orhanizacija (UWO)*...

²⁶ *Politycznyj teror i teroryzm w Ukraini XIX-XX st. Istoryczni narysy*, red. W. Lytwyn, Kyjiw 2002.

²⁷ *Dokumenty izobliczajut. (Sbornik dokumentow i materialow o sotrudnicestwie ukraińskich nacjonalistow so specślužbami faszistskoj Germanii)*, red. G. Tkaczenko [et al.], Kijew 2005.

²⁸ W. Poliszczuk, *Dowody zbrodni OUN i UPA: działalność ukraińskich struktur nacjonalistycznych w latach 1920-1999*, Toronto 2000; idem, *Gorzka prawda: zbrodnicość OUN-UPA*, Toronto 1994; idem, *Integralny nacjonalizm ukraiński jako odmiana faszyzmu*, Toronto 1998; idem, *Nacjonalizm ukraiński w dokumentach*, cz. 1-2 i wiele innych.

²⁹ http://community.livejournal.com/online_video/27535.html – 15 XII 2008. <http://video.google.com/videoplay?docid=-1705963579806328164&hl=en> – 15 XII 2008.

³⁰ Dnia 24 VI 2008 r. na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Rosji w rozdziale Służba archiwalna/Nowe publikacje umieszczono materiał dokumentalny „Działalność OUN UPA (Część 2)” przygotowany na podstawie nowych odtajnionych dokumentów

historycy zajmujący się wspomnianym zagadnieniem dysponują o wiele bogatszym materiałem.

Problemem nacjonalizmu ukraińskiego zajmowali się też inni autorzy. Na wyróżnienie zasługują prace Czesława Partacza i Krzysztofa Łady, które pomagają zrozumieć ideologiczne podstawy tego ruchu³¹. Szczególnie ważne dla tematu pracy okazały się artykuły Krzysztofa Łady – wnoszą one nowe ustalenia w kwestii zarówno ideologii nacjonalistów, jak i opanowywania poszczególnych organizacji ukraińskich przez działaczy skrajnego nacjonalizmu³². Zagadnieniem infiltracji legalnych organizacji ukraińskich przez nacjonalistów i komunistów na Wołyniu zajął się też w swej książce Timothy Snyder³³. Działalność OUN w okresie międzywojennym opisał Gabor Lagzi³⁴ oraz Aleksander J. Motyl³⁵. Warto również zapoznać się z pracą *Poland's Holocaust...* Tadeusza Piotrowskiego³⁶. Tematowi temu poświęcone są też zbiory dokumentów i materiałów publikowane pod redakcją Bogumiła Grotta³⁷. Do grupy znawców problematyki ukraińskiego nacjonalizmu zaliczyć trzeba Edwarda Prusa³⁸.

Centralnego Archiwum Federalnej Służby Bezpieczeństwa Rosji (za: <http://www.zaxid.net/new-spl/2008/6/25/122042/>).

³¹ C. Partacz, *Przyczyny i przebieg konfliktu ukraińsko-polskiego w Galicji na przełomie XIX i XX wieku*, „Przegląd Wschodni” 1992/1993, t. 2, z. 8, s. 841-849; C. Partacz, K. Łada, *Polska wobec ukraińskich dążeń niepodległościowych w czasie II wojny światowej*, Toruń 2003; K. Łada, *Teoria i ludobójcza praktyka ukraińskiego integralnego nacjonalizmu wobec Polaków, Żydów i Rosjan w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Wołyń i Małopolska Wschodnia 1943-1944*, red. C. Partacz, B. Polak, W. Handke, Koszalin–Leszno 2004; C. Partacz, *Polacy i Ukraińcy w II Rzeczypospolitej*, Kościan 1991; idem, *Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukraińskie w Galicji w latach 1888-1908*, Toruń 1997.

³² K. Łada, *Treść i znaczenie „Dekalogu” nacjonalistycznego OUN*, [w:] *Materiały i studia z dziejów stosunków polsko-ukraińskich...*, s. 65-80; idem, „Injecting Live Bacteria into the National Body”. *Ukrainian Nationalists and the „Organic Sector” in Inter-war Eastern Galicia*, [w:] *Terror, War, Tradition. Studies in European History*, ed. B. Mess, S. P. Koehne, Unley 2007.

³³ T. Snyder, *Sketches from a Secrets War*, New Haven 2005, s. 69, 73, 75, 141. Warto też zapoznać się z inną pracą tego autora *The reconstruction of Nations*, New Haven 2003, przetłumaczoną na język polski (*Rekonstrukcja narodów: Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569-1999*, tłum. M. Pietrzak-Merta, Sejny 2006).

³⁴ G. Lagzi, *The Ukrainian radical national movement in inter-war Poland – the case of the Organisation of Ukrainian Nationalists (OUN)*, Regio 2004, s. 195-206.

³⁵ A. J. Motyl, *Ukrainian nationalist political violence in inter-war Poland 1921-1939*, „East European Quartetly” 1985, 19/1, s. 45-56.

³⁶ T. Piotrowski, *Poland's Holocaust: Ethnic Strife, Collaboration with Occupying Forces and Genocide in the Second Republic, 1918-1947*, North Carolina – London 2007.

³⁷ *Polacy i Ukraińcy dawniej i dziś*, red. B. Grott, Kraków 2002; *Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1939-2004*, red. B. Grott, Warszawa 2004.

³⁸ Zob. m.in. E. Prus, *Stepan Bandera (1909-1959). Symbol zbrodni i okrucieństwa*, Wrocław 2004; idem, *Herosi spod znaku tryzubu – Konowalec – Bandera – Szuchewycz*, Warszawa 1985; idem, *Taras Czuprynka. Hetman UPA i wielki Inkwizytor OUN*, Wrocław 1998.

O wiele więcej książek dotyczy oceny przedwojennej polskiej polityki wschodniej i mniejszościowej. Pierwsze z nich ukazywały się już przed wojną. Były to prace Rajmunda Różyckiego³⁹ czy zbiorowe wydawnictwo pracowników MSW opublikowane pod pseudonimem Zygmunt Urbański⁴⁰. Do najbardziej wartościowych zaliczyć należy książki Roberta Potockiego, w tym szczególnie pracę *Polityka państwa polskiego wobec zagadnienia ukraińskiego w latach 1930-1939*. Dzięki obszernej bazie źródłowej i szerszemu socjologicznemu spojrzeniu ma ona niewątpliwie duży walor poznawczy. Autor ten jako pierwszy zauważył, jak krótki dla uporządkowania stosunków narodowościowych w Polsce okazał się dwudziestoletni okres międzywojnia.

W roku 2007 ukazała się praca Magdaleny Nowak *Narodowcy i Ukraińcy 1922-1939*⁴¹. Chronologicznie poprowadzony wywód pozwolił tej autorce uporządkować kluczowe zagadnienia i zaprezentować materiały związane z ugrupowaniem, które bezskutecznie usiłowało ukazać polskiej opinii publicznej realną skalę zagrożeń wynikających z działań nacjonalistów ukraińskich. Wiadomo bowiem, że władze, realizując wizję prometejską, starały się ignorować płynące z Małopolski Wschodniej i Wołynia ostrzeżenia.

W 2008 roku wydano polską wersję książki zawierającej treści opozycyjne wobec tez prezentowanych przez członków i sympatyków narodowej demokracji, idealizującą założenia polityki „prometejskiej”, jej autorem jest wspomniany Timothy Snyder⁴². Pomimo że autor niewiele miejsca poświęca samej kwestii skrajnego nacjonalizmu ukraińskiego, jest ona istotna z racji ukazania czytelnikom, jak wiele wysiłku włożyli znaczący politycy II RP i organy polskiego wywiadu, by pomóc Ukraińcom w budowie ich własnego państwa, częstokroć wbrew interesom polskiej ludności zamieszkującej po obu stronach granicy polsko-sowieckiej.

Do znaczących prac dokumentujących nieprzejechaną postawę Andrzeja Szepetyckiego wobec odrodzonego państwa polskiego i jego stosunek do UWO i OUN zaliczyć należy książkę ks. Adama Kubasika⁴³.

Bardzo cenne prace poświęcone największemu ukraińskiemu legalnie działającemu ugrupowaniu Ukraińskie Zjednoczenie Narodowe i jego prekursorom napisał Ryszard Tomczyk⁴⁴. Równie ważny artykuł na temat wojskowych zmaganiań polsko-ukraińskich w latach 1918-1947 zawdzięczamy Waldemarowi Rezmerowi⁴⁵.

³⁹ M. Feliński [pseud.], *Ukraińcy w Polsce Odrodzonej*, Warszawa 1931.

⁴⁰ Z. Urbański [pseud.], *Mniejszości narodowe w Polsce*, Warszawa 1932.

⁴¹ M. Nowak, *Narodowcy i Ukraińcy: Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922-1939*, Gdańsk 2007.

⁴² T. Snyder, *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę*, tłum. B. Pietrzyk, Kraków 2008.

⁴³ A. Kubasik, *Arcybiskupa Andrzeja Szepetyckiego wizja ukraińskiego narodu, państwa i cerkwi*, Lwów-Kraków 1999.

⁴⁴ R. Tomczyk, *Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne 1825-1939*, Szczecin 2006; idem, *Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890-1914*, Szczecin 2007.

⁴⁵ W. Rezmer, *op. cit.*

Summary

The book deals with the issue of political terror used by Ukrainian nationalist organisations in Poland during the inter-war period. The main reason for taking such a radical form of action was the lost hope of Ukrainians for creating their own, independent country after the First World War. Faced with this situation, the resurrected Republic of Poland was forced to defend itself, more so as the demands and actions of chauvinists were directly causing danger to the territorial integrity of the country and to its inhabitants.

The time frame the book refers to is 1922-1939 – which includes the prewar period of Ukrainian nationalists' terrorist activity in Poland. In 1922 the so called first address of the Ukrainian Military Organisation (UWO) took place, which was the first massive action of nationalists against the state of Poland. The year 1939, as it is well known, marks the beginning of the Second World War.

The book contains seven chapters and the introduction and conclusion. Chapter I describes the genesis of the radical Ukrainian nationalism, the second one is a characteristic of the UWO-OUN organisations, who were responsible for most terrorist actions. In Chapter III the terrorist acts during the 1920s are described, and the fourth is an analysis of UWO-OUN's terror in the 1930s. The fifth chapter describes the communist fighting squads' terrorist activity and their connections with Ukrainian nationalists. The sixth chapter is essential as it relates to prevention – the actions the country had taken to recognize and prevent sabotage and terrorist acts. In the extensive seventh chapter the social background of the terrorists is described. The last part of the book contains an annex, the list of literature and the index of names and places mentioned.

Gaining the access to source materials has not been easy, as both UWO and OUN acted in conspiracy. Numerous essential documentation was lost during the last war. On the other hand, the documents written by the members or sympathisers of nationalistic organisations tend to omit undesirable facts related to specific crimes. Due to the above, the main source used while working on this book were the

pre-war documents of military and police, created directly after the events they related to. Another source used were the propaganda materials of UWÓ-OUN, courtroom and parliament documents, periodicals, elaborations, memoirs etc.

After analysing the historical sources it became necessary to verify the interchangeably negative opinion of Polish nationalist politics in the inter-war period. It should be noted that until now, this opinion was obligatory in historical studies. It is even more important due to the fact that many Ukrainian as well as Polish historians consider the mistakes made in this aspect a sufficient reason for the genocide of Poles committed by the Ukrainians during the Second World War.

The resurrected Republic of Poland was a country of mixed ethnic composition, and Ukrainians were treated equally to Poles. The territory of the Republic included the border provinces (Kresy), including Eastern Malopolska and Volhynia – lawfully and with the consent of international bodies. In this situation, questioning the legality of this access by Ukrainians, and worse – blaming the Poles for all suffering and misfortunes which had affected the people directly involved in creating their own national country, cannot be justified; especially when having in mind what was happening in the Soviet part of the Ukraine.

Also, it is hard to criticize the Poles for not being eager to give back a territory which belonged for the most part mainly to themselves (with definitely Polish infrastructure, premises and landed properties), to an undefined and anarchistic political creation after the First World War. Especially when facing a real danger of quick incorporation of this territory to the Ukrainian Socialistic Republic. The attempts to radically develop the border regions proved unsuccessful. The goal was impossible to fulfil in such a short period of time, on a territory shaken by reoccurring troubles, sabotages and conspiracies. The increasing Ukrainian chauvinism was successfully destroying the government's attempts to solve the political and economic problems faced by the Eastern provinces.

The attitude of the government towards minorities was open-minded, so the leaders of chauvinistic Ukrainian organisations had to make a significant propaganda effort, supported by an aggressive ideology, for the conflict to escalate. While spreading their vision, promises were given of prominent profits by taking over Polish properties and premises. Using this argument they managed to overcome, in the majority of Ukrainian society, religious and moral restraints, to the best of their ability.

Although the radical Ukrainian nationalistic-Fascist stream was but one of many in inter-war Poland, after a time it became a dominant political trend in the Ukrainian society. Its simple, radical slogans captured the minds of Ukrainian youth (canvassed to work in the organisation from the age of eight), who were persuaded that freedom does not have to be worked for by organic effort (as a part of the previous generation of Ukrainians believed).

The fact that along the Ukrainian nationalism, present in Galicia from the middle of XIX century, a new element – communism – appeared, was a factor disad-

vantageous for the resurrected Poland. The Soviet communism, playing skillfully on minorities inhabiting Poland, especially Ukrainians and Belorussians, was during all inter-war period, by its professional intelligence and subversive structures, carrying out its plans to weaken and destabilize Poland. In this sense, both Ukrainian nationalists and the communists had a common goal. Subversive actions and individual terror were used by both these groups. The visible division of income is also to be noted, especially in the 20s. Although in the South, in the Eastern Malopolska, Ukrainian nationalists were leading, in the North – Western parts, especially in Volhyn, communistic organisations prevailed significantly.

However, the main protector of Ukrainian nationalists remained the German Reich (first Deutsches and later Drittes Reich). They collaborated also with other neighbours who were unfavourable towards Poland, like Lithuania and Czechoslovakia.

Was Poland's collapse in 1939 as favourable for its Ukrainian inhabitants, as the Ukrainian chauvinists make us believe? The answer is difficult to define. If the UWO-OUN's terror and the ethnic-cleansing of Poles from „Western Ukraine”, as well as putting into question several centuries of our common history, will be noted as a triumph for the Ukraine, then sadly yes, it will be inevitable to confirm that OUN ideology prevailed. However, will the society stained by terrorist involvement be able to forget this terrible legacy? Will it not want to return to violence? Unnamed crimes, that are not condemned, can always remain a danger to neighbouring countries such as Poland, nineteen districts of which are still being claimed by Ukrainian organisations referring to OUN's ethos.

„There are no murderous nations – only ideologies” – as an Ukrainian historian Wiktor Poliszczuk writes. Behind the terrorist actions described were organisations defined by a cruel and dangerous ideology. There is no doubt that such an ideology should be condemned and removed from both theory and practice in present day European political manifestos.

Резюме

Книга порушує питання політичного тероризму, який застосовували українські націоналістичні організації Польщі у міжвоєнний період. Головною причиною вживання такого сильного виду діяльності був крах надії серед українців на власну, незалежну державу після Першої світової війни. Відроджена Річпосполита стикаючись із цим явищем була змушена захищатись, тим більш що постулати і діяльність шовіністів безпосередньо загрожували територіальній інтегральності країни та її громадянам.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють часовий проміжок між 1922-1939 рр., тобто довоєнний період терористичної діяльності українських націоналістів у Польщі. У 1922 році мав місце перший такий випадок, тобто перша масова акція організована Українською військовою організацією (УВО) та скерована проти польської держави, а 1939 року, як відомо, почалась Друга світова війна.

Книга складається з семи розділів, вступу і закінчення. У першому розділі проаналізовано генезис крайнього прояву українського націоналізму. Другий розділ – це характеристика організації УВО-ОУН, тобто головних виконавців терористичних акцій. Третій розділ описує теракти двадцятих років, а четвертий – терор тридцятих років минулого століття. У п'ятому розділі обговорено терористичну діяльність бойових комуністичних загонів та їх зв'язки з українськими націоналістами. Найбільш істотним є шостий розділ роботи, що стосується превентивних заходів, – тобто запобіжної роботи на державному рівні з метою розпізнання та запобігання виникненню актів саботажу і тероризму. У обширному сьомому розділі обговорено суспільний тил терористів. Наприкінці книги додатково розміщено список використаної літератури, а також покажчики осіб і географічних назв.

Доступ до джерельних матеріалів є обмеженим, оскільки як УВО, так і ОУН діяли в конспірації. Багато вагомих документів пропало під час останньої війни. В свою чергу праці написані членами або апологетами націоналістичних

організацій, як правило, пропускають невинні факти про конкретні злочини, що переслідуються законом. Тому також, працюючи над цією книгою автор використав головним чином довоєнні документи військових і поліцейських служб, що створювались паралельно до подій. Використано також пропагандистські матеріали УВО-ОУН, судові і сеймові документи, тодішні журнали, розробки, повідомлення і спогади свідків та багато іншого.

Аналіз історичних джерел вказав на необхідність перевірки, донині зобов'язуючої в історіографії, однозначно негативної оцінки польської національної політики у міжвоєнний період. Проблема є досить суттєва, адже власне помилками в цій галузі багато українських та й польських істориків пояснює геноцид, скоєний українськими націоналістами проти поляків під час Другої світової війни.

Відроджена Річпосполита була багатонаціональною державою, проте ставились однаково як до українців, так і до поляків. До складу її території легально і за згодою міжнародної спільноти входили «кресові» регіони – Східна Малопольща та Волинь. У цій ситуації постійне підривання українцями суверенітету країни і, більш того, звинувачення поляків у всіх нещастях та кривдах, що торкнулись українського населення, безпосередньо заангажованого у будову власної національної держави, є безпідставне. Особливо якщо узяти до уваги те, що на той час робилося на радянській Україні.

Важко також закидати полякам, що після Першої світової війни вони не хотіли віддати неясному і анархічному політичному буттю територію в значній частині населеною поляками, з переважно польською інфраструктурою, нерухомістю і землеволодінням. Тим більш, що існувала реальна загроза швидкого введення цих земель у склад Української Радянської Соціалістичної Республіки. Малорезультативними виявилися спроби радикального цивілізаційного підняття «кресових» земель. Адже це було неможливе за такий короткий час і на території, котру безперерви тривожили безпорядки, акти саботажу і замаху. Український шовінізм, що посилювався, знищував дієво усілякі державні спроби рішення політичних і господарських проблем східних земель.

Політика влади по відношенню до української меншості була на практиці ліберальна, тому аби призвести до ескалації конфлікту, глави шовіністичних українських організацій мусили докласти чималих пропагандистських зусиль, спираючись на агресивну ідеологію. Пропагуючи своє злочинне бачення, вони обіцяли великі прибутки за рахунок конфіскації польського майна і нерухомостей. Завдяки чому змогли переламати в частини української громадськості релігійні і моральні опори.

Хоча крайній націоналістично-фашистський український рух був одним із багатьох у міжвоєнній Польщі, то з бігом часу він став домінуючою політичною течією серед української громадськості. Своїми простими, радикальними гаслами він оволодів українською молоддю (що залучалась до організаційної роботи вже у віці восьми років), переконуючи її, що свободу не обов'язково

можна досягти шляхом „органічної праці” (так, як намагалися це робити частина старшого покоління українців).

Головним чинником, діючим на збиток відродженній польській державі, був той факт, що біля наявного в Галичині від половини XIX ст. українського націоналізму з’явилася нова загроза – комунізм. У міжвоєнний період професійні розвідницькі і диверсійні структури радянських комуністів зручно використовували меншості, що проживали у Польщі (особливо це стосується української і білоруської національних меншин) планомірно дестабілізуючи та ослаблюючи державу. У цьому як українські націоналісти, так і комуністи мали спільну мету. Диверсійні акції і індивідуальний терор використовували обидва угруповання. Варто також зафіксувати виразний поділ впливів, особливо у двадцять роки минулого століття. На півдні, у Східній Малопольщі, переважали українські націоналісти, а на північному сході, особливо на Волині, чітко позначалася перевага комуністичних організацій.

Однак головним протектором українських націоналістів була Німеччина (спочатку Веймарська республіка, а згодом і Третій Рейх). Окрім того вони співпрацювали ще й з іншими неприязними польськими сусідами: Литвою і Чехословачею.

Чи справді падіння Польщі у 1939 р. було для її українських громадян таким благом, як стверджують українські шовіністи? Відповісти нелегко. Якщо Україна визнає гідним найвищої пошани і слави терор УВО-ОУН, етнічну чистку території „Західної України” від поляків та відмову від багатовікової спільної історії, тоді потрібно буде з боєм підтвердити, що ідеологія ОУН перемогла. Чи попри позначення злочинними вчинками суспільство зуміє забути про цей страшний спадок? Чи не забажає повернутися до насильницьких методів? Неназвані, неосуджені злочини можуть завжди становити загрозу для таких сусідів, як Польща, якої дев’ятнадцять сучасних повітів, як і раніше, є об’єктом претензій українських організацій, пов’язаних із бандерівським етосом.

„Немає народів злочинців, є злочинні ідеології й організації” – повторює в своїх роботах український історик Віктор Поліщук. За описуваними терактами стояли організації, що власне керувалися жорстокою і небезпечною ідеологією. Не підлягає сумніву, що таку ідеологію належить засудити і вилучити як з теорії, так і з практики політичного життя сьогоденної Європи.

W ponad tysiącletniej historii dwóch sąsiadujących ze sobą narodów: Polaków i Rusinów-Ukraińców, najbardziej tragicznie zapisał się wiek dwudziesty. Autorka niniejszej książki skupiła się na niewielkim, bo niespełna 20-letnim wycinku tych dziejów. Szukając odpowiedzi na pytanie o przyczyny niepowodzeń polityki II Rzeczypospolitej wobec mniejszości ukraińskiej ustaliła, że winę za to w dużej mierze ponoszą nielegalne radykalne organizacje: Ukraińska Wojskowa Organizacja, Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów i Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy.

W świetle przeanalizowanego materiału należy stwierdzić, że w II Rzeczypospolitej mieliśmy do czynienia ze zjawiskiem terroryzmu politycznego. Akcje dywersyjne i terror jako sposób walki z państwem polskim były stosowane przez UWO i OUN, a także przez agenturę sowiecką - komunistów, zarówno mieszkających w Rzeczypospolitej, jak i przerzucanych ze Związku Sowieckiego. Nacjonalistów ukraińskich jak i komunistów łączył bowiem wspólny cel – osłabienie, a w sprzyjających okolicznościach unicestwienie Polski jako państwa.

W wyniku prowadzonego przez UWO i OUN terrorku indywidualnego i zbiorowego w latach 1922-1939 straciło życie lub zostało okaleczonych kilkaset osób. Byli to Polacy, Ukraińcy, Żydzi, a nawet i Rosjanie. Ofiarami zamachów padali zarówno przedstawiciele polskich władz politycznych i administracyjnych jak poseł Tadeusz Hołówko, minister Bronisław Pieracki, kurator szkolny Stanisław Sobiński jak i wpływowi Ukraińcy: Sydor Twerdochlib, Sofran Matwijas czy Iwan Babij. O krok od śmierci w zamachach znaleźli się: marszałek Józef Piłsudski, prezydent Stanisław Wojciechowski. Przygotowywane były kolejne zamachy na: ministra Augusta Zaleskiego, ministra Sławoja Felicjana Składkowskiego, wojewodów: Henryka Józewskiego i Bronisława Nakoniecznikowa-Klukowskiego, komendanta policji Czesława Grabowskiego i wielu innych.

Obiektem ataków i zabójstw zostawali jednak przede wszystkim policjanci, żołnierze (szczególnie KOP), nauczyciele, wójtowie i sołtysi, leśnicy, członkowie „Strzelca”, listonosze, koloniści oraz zwykli chłopci. Dużą grupę ofiar stanowili Ukraińcy, lojalni wobec Państwa Polskiego.

ISBN 978-83-7188-147-3

www.akademicka.pl

